

Külföldi magyar intézetek és könyvtáraik 1.

A külföldi magyar intézetek könyvtárai

Györi Erzsébet

Lapunk előző száma a Magyarországon fenntartott külföldi kulturális intézeteket és azok könyvtárait mutatta be. Most a külföldön működő magyar kulturális intézetekről készült összeállítással folytatjuk. Elsőként a szófiai, berlini, bécsi és delhi intézetet, a következő számunkban pedig a római, moszkvai, párizsi, helsinki és varsói intézet és könyvtár munkáját ismertetjük meg olvasóinkkal.

Évekig szinte semmit sem talált a hazai szakajtót rendszeresen olvasó érdeklődő a külföldi magyar könyvtárakról. Manapság viszont a kulturális lapoknak alig van olyan száma, melyben legalább egy hír vagy glossza, s egyre többször történeti adalékokkal is szolgáló írás ne foglalkozna ezekkel a gyűjteményekkel. A magyar külkapcsolatok újraformálásának természetes része lett a kulturális diplomácia és annak szervezet- és intézményrendszere. Úgy véljük, hogy összeállításunk, a különböző országokból származó önportrék elegendő municiót adnak a jövőt illetően, s talán segítségül is szolgálnak egy célravezető könyvtárkép kialakításához. A történeti múlttal rendelkező Collegium Hungaricumtól a háború után életre hívott intézetekig elég tarka, de érdekes kép bontakozik ki előttünk. Különösen igaz ez az intézetek könyvtárait illetően. Előljáróban a hiányérzetet fogalmazzuk meg, mely akkor keletkezik, ha a gyűjtemények specifikumait keressük. A század első felében létesített könyvtárak elsősorban az illető országban tanuló magyar ösztöndíjasok segédleteként szolgáltak – s meg kell hagynunk – kiválóan. Ezeket a gyűjteményeket a háború és az azt követő évek ugyancsak megtépázták, a később született intézetek könyvtárai pedig valójában nem tudtak egyéni arcot ölteni. Valószínű, hogy ez utóbbiak jobban hasonlítanak egy jól-rosszul megcsinált művelődési ház könyvtárára, s ettől a tudós kutató csak ritkán lelt bennük otthonra és könyvre. Ezzel együtt sok esetben ezek a szerény és esetleges gyűjtemények voltak az egyetlen közvetítők a magyar irodalomnak, művészetnek, igaz, a mindenkori aktuálpolitikai konzekvenciákkal terhelt. Ha valamilyen közös az intézeti könyvtárak sorsa – függetlenül attól, hogy mely égtájon szolgálnak hírnevünk öregbítésére –, akkor nem kis keserűséggel írjuk le: mindenütt kis alapterületen nyertek elhelyezést, sok helyen az alagsorban, nem állnak az intézeti élet központjában és nem

könyvtárosok a gyűjtemények kezelői. Ennyi hátrány már önmagában is elegendő, ezeket most tovább tetézi a források szűkössége, az a tény, hogy alig néhány folyóíratra tudnak előfizetni, miközben mindenfelől a megnövekedett érdeklődésről kapunk híreket.

A könyvtárak gyűjtőköréről

A szegénység közepette még inkább érdemes azon gondolkodnunk, hogy kiknek is építjük e könyvtárakat? A hajdani római magyar akadémiai könyvtár, a bécsi Collegium Hungaricum, a nem kis tekintélynek örvendő berlini magyar könyvtár az ott tanuló magyar ösztöndíjasokat kívánta szolgálni elsősorban, s azon tudományok referenz munkáit foglalta magába, amelyeket tanulni Rómában, Bécsben vagy Berlinben volt érdemes. Ezek a korabeli könyvtárak valóban a kollégiumi életre voltak szabva, tehát szabadon használhatták az ösztöndíjasok, s ha úgy tetszett, a késői órákban is hozzáférhettek. Nem adtak ugyanakkor képet a korabeli Magyarországról, annak tudományos és művészi életéről, ha csak nem azzal, hogy milyen gyűjteményt produkááltak.

A háború után létesített intézetek jellege egészen más. Itt nincs és nem volt mód az ösztöndíjasok fogadására, míg a régi épületekben többnyire speciális könyvtári helyiségek voltak – igaz, mára már kiszorult belőlük a könyvtár –: itt már eleve a perifériára került a néhány ezer kötet. Annál szélesebb volt viszont a gyűjtőkör: a magyar művészet, tudomány képviselője, a fogadó ország és Magyarország történeti kapcsolatrendszere. Sok helyen kibővült még ez az egyébként is tág gyűjtőkör a nyelvi könyvekkel, már-már a magyar nyelv oktatásához szükséges segédletekkel. Ez főként Varsóban, Prágában, Szófiában igaz. Nem hallgathatunk viszont arról, hogy a magyar irodalom és művészet igen sok barátot, – hogy műfordítókról már ne is beszéljünk – szerzett a nyelvtanfolyamok révén.

Manapság sokat lehet olvasni arról, hogy vissza kell állítani a kollégiumi életet a külföldi magyar intézetekben, s ahol erre nincs mód, talán nem is kell fenntartani afféle művelődési házat. Művelődési házat valóban nem érdemes, mert ami abban igazán jó, azt nem lehet folyamatosan művelni a távolságok okán sem. A magyar

kultúrának mégis jó követői lehetnek a kollégiumi férőhellyel nem rendelkező intézetek is. Jó könyvtár, néhány koncert, kiállítás hírünket viszi és barátainkat szaporítja.

Az ösztöndíjasokról egyébként gondolhatjuk azt is, hogy azért megy valaki más országba tanulni, hogy az ottani könyvtárakat, levéltárakat és egyéb hiteles helyeket megismerje, az ottani forrásokat tanulmányozza, ahhoz jusson hozzá, ami itthon elérhetetlen. S ha néhány hazai forrásra van szüksége, ám ott van az intézeti könyvtár, számára is elérhető. Ezek után természetes a kérdés, hogy milyen könyvtárak legyenek, milyen gyűjtőkörrel, kikre építsen mint első számú használókra? E kérdések megválaszolása, újragondolása a legfontosabb feladat. Valószínű, hogy az a gyűjtemény, amely naprakész adattárakkal, az egyes tudományterületek magyar és világnyelven való összefoglalásaival rendelkezik, a legjobb reprezentálója lehet a nemzeti tudományoknak, a „kulturális dialógus” esélyeit teremti meg. Ezért tehát a gyűjtemények keretét érdemes meglehetősen tágra nyitni, enciklopédikus szinten a magyar irodalom, történelem és művészetek foglalata kívánatos, de a hazai műszaki és gazdasági kultúra összefoglalásai is helyet kérnek maguknak, nemkülönben a hatás- és kapcsolattörténetek. Mindezek természetesen a fogadó ország állampolgárait, fiatal és gyakorlott kutatóit tételezik fel potenciális olvasóként. Nem hagyható figyelmen kívül a turisztikai érdeklődés és az oktatási rendszer iránti – az utóbbi időben egyre növekvő – figyelem. Az a könyvtár, amelyik Rómában, Prágában, Párizsban vagy Moszkvában viseli a magyar gyűjtemény nevet, nem vállalhat kevesebbet, mint ezt a transzmissziót.

Amikor a gyűjtőkörrel gondolkodunk, természetesen, hogy a könyvek mellett ott tudjuk a hangfelvételeket (lemezek, kazetták), videokazettákat és mindenekelőtt a folyóiratokat. Mindig is különös jelentősége volt a folyóiratoknak – viszonylagos gyorsaságuk révén –, most hatványozottan növekedett a szerepük. Más kérdés, hogy kevés a világnyelven hozzáférhető folyóirat, s még kevesebb a beszerzésükre fordítható összeg.

Az ilyen módon épített gyűjtemények magukba foglalhatják az egyes szakterületek bibliográfiáit, hogy a forráskutatásra is alkalmasak legyenek. Biztos, hogy ezt a képet szinte országoként színezi, változtatja a befogadó környezet; ennek a gyűjteményekben is tükröződnie kell. Valószínű, hogy akkor tesszük jól a dolgunkat,

a prágai könyvtár és a most létesülő pozsonyi intézet könyvtára sok mindenben különbözni fog. Nagy mértékben módosítja a gyűjtőkörünket az a tény, ha az intézeti könyvtár környezetében, akár az országon belül más városban is, van hungarológiai intézet, az egyetemeken magyar tanszék vagy nyelvi lektorátus. Ilyenkor a gyűjtőkörök egyeztetésére van szükség, hogy minél jobban kiegészíthessék egymást.

Amint az eddigiekből kitűnik: a mi felfogásunk szerint az intézeti könyvtárak elsődleges feladata az egyetemes magyar kultúra iránti érdeklődés felkeltése, a bilaterális kulturális kapcsolatok építése, a magyar szellemi élet tükröztetése. Ezekből a funkciókból következően reprezentatív válogatást kell nyújtania a magyar szépirodalom klasszikusaiból, a kortárs irodalmi alkotásokból is. A válogatásnál arra kell törekedni, hogy az egyes írói életművek a legjellemzőbb alkotásokkal legyenek jelen. Nélkülözhetetlenek az egyes tudományterületek összefoglalásai, igaz, ezek így együttesen a mai hazai könyvpiacra többnyire nem kaphatók. A gyűjteményekbe tartozónak véljük a fogadó ország nyelvén készült magyar alkotások fordításait, valamint ennek a fordítottját: magyar szerzők műfordításait.

Az bizonyos, hogy az ilyen széles sugarú körben válogatni kell, a válogatás szempontja lehet, hogy a hazai szellemi élet minden jelentős áramlata és kezdeményezése képviselve legyen. Az ily módon kialakított gyűjtemények biztos előbb-utóbb valós Magyarország-képet tükröznenek, lassan-lassan megfelelnek azon kutatási igényeknek, amelyekért Varsóban, Szófiában, Párizsban, Berlinben vagy Moszkvában érdemes bemenni a magyar intézetekbe.

A könyvtárak elhelyezéséről előljáróban tetűnk említést. Valami módon csaknem minden intézetben a perifériára szorultak, helyhiánnyal küzdenek, alig van olvasói férőhelyük. A kevés számú folyóirat évfolyamokat még egy évig sem tudják sok helyen megőrizni. Biztos, hogy sok épület esetében nem volt mérlegelési szempont egy nyilvános könyvtár benne való elhelyezése, főként az új létesítésüeknél nem, a régiekből pedig más funkciók tolták kifelé, vagy az alagsorba a könyvtárat. Bárhol is legyen, nem gumiból vannak a falak, a szabadpolcos hozzáférés mellett kevés helyen van raktári tér, így a megőrzésre sem tudnak berendezkedni.

Valószínű, hogy érdemes lenne újragondolni az intézeti funkciókat, a hivatali részekből talán még könyvtári teret is lehetne nyerni.

A felszereltségük sem hasonlít a kor színvonalára, jó, ha magyar ékezetes írógépek van, mostanában már fel-feltűnedezik a könyvtárak tájkán egy-egy személyi számítógép, de a könyvtári munkát segítő másolóberendezés még mindig luxusnak számít. Kevés helyen tudták megoldani a zenehallgatást, technikai eszközök és helyhiány okán.

A könyvtárosok mindenütt részmunkaidőben dolgoznak, s szinte kivétel nélkül az intézetben találkoztak először a könyvtári munkával, szóval bármennyire is szeretnénk, nem szakemberek. Minden jószándék mellett, hiányzik a szaktudás. Ennek számtalan következményét lehetne sorolni – pl. a gyűjtemények feltártságának színvonalát, a selejtezés körüli bizonytalanságokat, s magát a gyarapítást. Nem feladatomból megítélni az intézeti létszámok elégséges, vagy elégtelen voltát, csak abbeli meggyőződés szerelném itt is rögzíteni – mint megannyi hivatalos iratban –, hogy pályakezdő, a fogadó ország nyelvét beszélni tudó gyakorkó könyvtárosokat kellene alkalmazni. Sokszorosán kamatozna ez a megoldás, mindenekelőtt a könyvtárak szakszerűségében, külföldi megítélésükben; s a könyvtáros hazajövén, tapasztalatait itthon is hasznosíthatná. Arról nem is szólva, hogy könyvtárközi együttműködési kapcsolatok teremődnének, s ha, ne adj lsten, még egy szakterület kutatója is lehetne néhány évig, igencsak megtérőlné a világ más tájain alkalmazott egyedül természetes módszer. A mai helyzetképhez hozzátartozik, hogy két intézetben dolgozik szakképzett könyvtáros, mindkettő a feleség jogán tartózkodik külföldön.

Az állományok hiányai igencsak hosszan sorolhatók. Évekig, ez főként a hatvanas évtizedet jelenti, központilag kapták a magyar könyvtermés azon részét, amit a mindenkori hivatal úgy gondolt, hogy reprezentálja a magyar kultúrát. Később már nyílt arra lehetőség, hogy maguk rendeljenek, de távol a hazai könyvkiadástól, nem volt elégséges információjuk, s a személyzeti helyzetből következően a forrásokat sem igen ismerték. A nyolcvanas évtizedben már rendszeres tájékoztatást kaptak a magyar könyvtermésről, illetőleg annak nagyobb szeletéről, a fontos, idegen nyelvű magyar kiadásokról külön is. Nem ismerik viszont a fogadó ország könyvpi-

acát, s a rólunk szóló hungarika anyagot se, arról már nem is szólva, hogy a legritkább esetben van pénz a külföldi vásárláshoz. A postaköltségek drágulásával újra meghíúsult a nem oly régen bevezetett gyakorlat, hogy havonta kapják a könyvújdonságokat. A költségnövekedés komoly gátat szab a folyamatos gyarapodásnak.

A most létesülő új könyvtárak alapállományát szinte lehetetlen megteremteni, rendszeres antikvár-búvárkodást végezve is igen komoly hiányok vannak, főként a kézikönyvtárakban.

A jövőről

Az összkép nem derűs, amit most még a dráguló könyvkiadás és a szűkülő költségvetés csak komorabbá tesz. Mégis, a számvetés időszakában a jövővel kell elsősorban foglalkozni. A könyvtárak intézeten belüli helyét mindenképpen érdemes újragondolni, s nem szakmai elfogultság diktálja azt a vélekedést, hogy a tudatosan szervezett gyűjtemények megfelelő térben való elhelyezésével a kultúrák egymás közötti kommunikációjának a legfontosabb feltételét teremthetjük meg. Sürgető a gyűjtőkörök tisztázása, az oda nem illő művek selejtezése, használhatóság esetén elajándékozása. A tartalmi feltárás optimális módozatait most célszerű meghatározni.

Az Országos Széchényi Könyvtárban készültek olyan gépi rendszerek, melyek teljesen vagy alrendszereik révén alkalmasak az intézeti könyvtárak feltárására.

A változtatások sorába tartozik a könyvtárosok alkalmazása, elég kevés területet tudnánk felsorolni, ahol nem a szakemberek – közülük is a kiválók – képviselik munkájuk révén az

országot. Nincs elegendő okunk arra, hogy belássuk és beletörődjünk a jelenlegi szituációba.

A hiteles Magyarország kép felmutatása névös rendezvények mellett elsősorban jól szervezett, sokfelé tekintő és a legjobb hagyományokat folytató könyvtárak révén lehetséges. Ehhez természetesen anyagi fedezet, de azt megelőzően erkölcsi elszántság szükséges. Az ily módon megalkotott könyvtárak előbb-utóbb szellemi műhelyei lehetnének rólunk és kultúránkról hírt adó helyi kiadványoknak, melyeknek hajdan hagyományai voltak, s néhány intézetben már feltámadni látszanak.

A szakmailag korrekt intézeti könyvtáraknak a hazai gyűjtemények – könyvtárközi szolgáltatásaik révén – igazi háttérrel jelenthetnek, melyeket igénybe venni és egy nagyobb közösség számára hasznosítani csak szaktudás birtokában lehetséges.

Irodalom

1. Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből (1945-1948). Bp. Téka, 1988, 592 p.
2. RÓZSA Mária: Gragger Róbert és a berlini Magyar Intézet könyvtára. In: Magyar Könyvszemle, 1988. 4.sz. 304-310 p.
3. SÁRKÖZY Péter: Kései sirató – a Római Magyar Akadémiáért. In: Hitel, 1991. 19.sz. 60-63 p.
4. STIER Miklós: Gondolatok a Bécsi Collégium Hungaricum feladatairól. In: Magyar Tudomány, 1991. 1.sz. 82.p.
5. N. GOLLER Ágnes: Hozzászólás Stier Miklós „Gondolatok a Bécsi Collegium Hungaricum feladatairól” című cikkéhez. In: Magyar Tudomány, 1991. 9.sz. 1156-1157 p.
6. BALÁZS Béla - STIER Miklós: Megjegyzések a hozzászóláshoz. In: Magyar Tudomány, 1991. 9.sz. 1157-1158 p.

TÉVES TŰZRIADÓ MIATT 4 hónap alatt ötször vonultak ki 1991 elején a karlsruhei tűzoltók a Tartományi Könyvtárba. Úgy évente egyszer minden riasztóberendezésnél előfordulhat ilyen zavar, ennek a halmozásnak azonban speciális okai lehetnek. Például: a legérzékenyebb készülékek nem tudják megkülönböztetni a füstöt a portól, ha tehát a polc tetejéről leesik egy vastag könyv, felkavarhat annyi port, amennyire már reagál a készülék. Ezért is kell kikapcsolni a riasztóberendezést olyankor, amikor fúrnak a falat.

(DBI-Pressespiegel, 1991. máj.)